

ISTORIKAS IR DIPLOMATAS ALFONSAS EIDINTAS APIE KLAIPĖDOS PRIJUNGIMĄ

Lietuva įgyja jūrų uostą - Klaipėdos prisijungimas

Tautinės valstybės prioritetas - lietuvių tauta, todėl nemažai dėmesio skirta Rytprūsiams, kur daug vietos gyventojų vartojo lietuvių kalbą, ėjo lietuviški laikraščiai, į tą sritį kažkada pretendavo Vytautas Didysis. Netekusi Vilniaus, Lietuva atsisuko į Mažąją Lietuvą. Britai tuo tarpu iškėlė idėją, kad Lietuva už prarastą Vilnių turi gauti Klaipėdą, nors vėliau pasisakė už „laisvojo miesto“ statusą. Lietuviams mainų principas netiko, nes Vilnius - senoji sostinė, tačiau uostas labai rūpėjo. Pagal Versalio sutartį Klaipėdą valdė prancūzų administracija, remiama bataliono prancūzų pėstininkų. Prancūzai skelbė, kad Klaipėda gali tapti Lietuvos, bet tik susivienijusios su Lenkija, dalimi. Mat ir Lenkija neslėpė savo planų įsitvirtinti Klaipėdoje. Ministras pirmininkas E. Galvanauskas, įsitikinęs, kad per Tautų Sąjungą ar Ambasadorių konferenciją Lietuva Klaipėdos negaus, nusistatė užimti kraštą jėga (anot A. Smetonos, be faktinės kontrolės nebus juridinės), J. Pilsudskio pavyzdžiu pastatyti visus į *fait accompli* padėtį ir tada derėtis. 1922 m. pradžioje Lietuvos atstovas Klaipėdoje Jonas Žilius pranešė vyriausybei, kad tėra viena galimybė pasiimti miestą - užimti jį karine jėga. Kariškiai laikė tai 24 valandų reikalu.

Tik keli žmonės iš vyriausybės žinojo apie E. Galvanausko planą paruošti akcijos Klaipėdoje politinę apsaugą ir diplomatinę gynybą. Siekdama vietos gyventojų palaikymo, prolietuviškų nuotaikų pačioje Klaipėdoje, Lietuva pinigais parėmė prolietuviškas organizacijas, nupirko palankių sau straipsnių, laikraščių, įsigijo nuosavybės. Lietuvos vadovai užsitikrino ir palankią Vokietijos poziciją - Vokietijos valdžia, manydama, kad ateityje bus geriausia, jei Klaipėda atiteks Lietuvai (radus progą lengviau bus atsiimti negu iš prancūzų?), neprieštaravo Lietuvos akcijai Klaipėdoje, jei prancūzai bus iš ten išspirti ir Lietuva garantuos vietos vokiečių ekonomines ir kultūrinės teises. Kadangi Maskva visur stengėsi pakenkti Lenkijai, sovietai akcijai irgi neprieštaravo, o jei Lenkija pajudėtų prieš Lietuvą - sovietai sakė neliksią stebėtojai.

Klaipėdos krašto lietuviai, ilgus amžius gyvenę veikiami vokiečių kultūros, liuteronai, o ne katalikai, politiškai liko ištikimi Vokietijai, todėl patys sukilti nesiruošė. Tik Rytprūsių lietuvių aktyvistai pasisakė už susijungimą su Lietuva tautinės kultūros ir kalbos išsaugojimo labui, tikėdamiesi gauti gerus postus administracijoje. Lietuvai liko sukilimo inscenizacijos scenarijus. Abipusis psichologinis atotrūkis akivaizdus - E. Galvanauskas ir ruošiamo žygio vadas, žvalgybos karininkas Jonas Budrys (Polovinskas) nustebo, jog kadriniai Lietuvos kariuomenės karininkai, kovoję prieš lenkus, bermontininkus ir bolševikus, nenoriai rašėsi į Klaipėdos žygį, nes... nelaiškė to kova už tėvynę.

1923 m. sausio 6 d. Šilutėje sudarytas Vyriausias Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas (VMLGK) po trijų dienų paprašė Lietuvos ateiti į pagalbą. Sausio 9-ąją civiliai aprenkti 1 050 Lietuvos savanorių, kurių kišenėse nebūtum galėjęs rasti nė vieno lietuviško dokumento, degtukų ar cigarečių pakelio, peržengė sieną. Tarp jų į Klaipėdą žygiavo 40 reguliariosios kariuomenės karininkų ir 584 kariai, kiti - šauliai, studentai ir apie 300 vietinių gyventojų, tarp jų keli vokiečiai, kaip įrodymas sąjungininkams, kad sukilo vietiniai. Žygio dalyviai įspėti susidūrimų metu stengtis nukauti kuo mažiau prancūzų. Akcija pradėta laiku: Vakaruose vyko karšti disputai dėl nesumokėtų vokiečių reparacijų ir prancūzų dalinių įvedimo į Rūro kraštą. Žygis į Klaipėdą įvyko sklandžiai, Kaunas jį pristatė kaip vietinių sukilimą, juoba kad ir vietos vokiečiai neprieštaravo. Prancūzams lietuviai aiškina, kad sukilimas įvyko prieš vokiečius, o ne prieš Gabrielio Žano Petisnė (Gabriel Jean Petisne) administraciją. Susišaudymuose nuo prancūzų kulku žuvo 16 lietuvių, nuo lietuvių - du prancūzai, tačiau garsiai protestavo visi - aršiausiai prancūzai, formaliai vokiečiai ir net britai. Lenkija laikėsi ramiai, privengdama karinės Vokietijos reakcijos - J. Pilsudskis pareiškė, kad jo politika yra iš esmės taiki ir kad jis nepuls Lietuvos, kuri yra „tėvyninė“ šalis.

Kaunas triumfavo, euforija apėmė visą šalį. „Sukilėlių“ sėkmė atrodė kaip moralinė satisfakcija už prarastą Vilnių. 1923 m. sausio 17 d. VMLGK paskelbė sprendimą prisijungti prie Lietuvos autonominėmis teisėmis ir paprašė Lietuvos vyriausybės karinės ir finansinės pagalbos.

Kilniaširdiškai nusiteikęs Lietuvos Seimas sausio 24-ąją mielai patenkino šį prašymą, o vasario 17-ąją Ambasadorių konferencija perleido suverenias Klaipėdos teises Lietuvai. Lietuviai tai laikė didžiausia savo diplomatine ir karine pergale, kokia ji iš tiesų ir buvo.

1924 m. gegužės 8 d. Memelio (Klaipėdos) Konvencija ir Statutas panaikino „Klaipėdos problemos“ teritorinį aspektą, paskelbdamas regioną autonominė Lietuvos dalimi. 1925 m. Klaipėdos krašto gyventojų surašymo duomenys parodė, kad krašte gyvena 141 000 gyventojų, iš jų 64 000 vokiečių, 37 000 lietuvių ir 34 000 „klaipėdiečių“, kurie namuose kalbėjo lietuviškai. Kadangi Lietuva be vidinių skrupulų laikė „klaipėdiečius“ lietuviais, skaičiavo krašte esant 50,8 proc. lietuvių. Lietuva įgijo neužšalantį uostą.

Suregulius santykius su sąjungininkais, stengiantis išvengti dvejonių dėl naujo teritorijos statuso, su Vokietija pasirašytas kompleksas sutarčių, svarbi prekybos ir laivininkystės sutartis, o 1928 m. sausio 29 d. po ilgų ir sunkių derybų pasirašyta Lietuvos ir Vokietijos sienos sutartis. Abi šalys Berlyne nustatė sienos liniją, kuri Klaipėdos teritoriją paliko Lietuvos pusėje. Paskui Lietuva tikėjosi, kad Klaipėdos klausimas bėra tik vidaus problema, tačiau vokiečiai nemanė, kad techninės sutartys reiškia galutinį Klaipėdos atsisakymą...

(Iš: Alfonsas Eidintas ir kt., Lietuvos istorija, Vilnius, 2012, p. 151-153)